

НАУКОВІ ПІДРОЗДІЛИ

ВІДДІЛ РУКОПИСНИХ ФОНДІВ І ТЕКСТОЛОГІЇ

Історія Інституту літератури нерозривно пов'язана зі створенням його підрозділу, покликаного збирати, зберігати і вводити в науковий ужиток рукописи українських письменників-класиків, насамперед Т. Шевченка. Саме на це й було скеровано діяльність рукописного відділу Інституту Тараса Шевченка, заснованого 1926 року.

Зі створенням цієї структури почався цілеспрямований і масштабний процес комплектування рукописної й малярської спадщини Т. Шевченка, а згодом також інших українських письменників, архівних документів літературного профілю. На сьогодні наш відділ рукописних фондів і текстології – один із найбільших і найбагатших літературних архівів України; це унікальне зібрання документів і матеріалів українських письменників-класиків великого часового діапазону – від XVII до XXI століть. Це рукописи І. Величковського, Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, М. Коцюбинського, М. Рильського, О. Гончара, В. Стуса та багатьох інших. Усього тут зібрано понад 250 персональних фондів та колекцій, понад 120 тисяч одиниць зберігання.

Архівні фонди служать головною джерельною базою українського літературознавства та видання класичної спадщини. На матеріалах цих фондів значною мірою ґрунтується дослідницька діяльність не лише Інституту літератури, а й літературознавчі, історичні та ширші культурологічні студії численних науковців з України та з-за кордону. Прикладом такого інтересу й великої міжнародної вартості цих матеріалів може служити той факт, що опис Архіву рукописних фондів Інституту літератури було введено як один з основних масивів до відомого “Покажчика рукописних архівів в СРСР” (1988) американської дослідниці Патриції Грімстед-Кеннеді.

З 1989 року значно активізувалися взаємини відділу із закордонними українцями. Зміни в політичному житті країни дали змогу поглибити контакти з діаспорою, насамперед завдяки дослідницькій праці та особистим зв'язкам М. Жулинського, С. Гальченка, М. Коцюбинської з українським літературним рухом США, Німеччини, Австралії та інших країн. Внаслідок цього відділ рукописів Інституту літератури поповнився великими й надзвичайно вартісними для дослідників фондами Олександра Олеса, Олега Ольжича, Уласа Самчука, Василя Барки, Івана Багряного, Григорія Костюка, Леоніда Полтави, Юрія Лавріненка, Зіни Ґеник-Березовської, іншими зібраннями та окремими раритетами. Значну допомогу відділу в цій справі надає колишній наш працівник, а нині архівіст УВАН у США Тамара Скрипка.

Дбайливе збереження нашого рукописного архіву відповідно до всіх норм архівної справи – заслуга вченого хранителя (з 2006 року) Наталії Лисенко. Добра слава про наші фонди, про їх фахове опрацювання та активне запровадження до наукового вжитку сприяє подальшому поповненню архіву новими надходженнями з України і з-за кордону. Тепер переважно це відбувається шляхом передачі архівів самими письменниками та літературознавцями або їхніми спадкоємцями, часто на підставі заповіту. Так, наприклад, до нас потрапили архіви письменників Володимира Дрозда й Ірини Жиленко, академіка Олександра Білецького, бібліографа Федора Сарани, дослідника життя і творчості Марка Вовчка Бориса Лобача-Жученка, літературознавців Олександра Дуна, Анатолія Костенка, Петра Ротача, Михайла Москаленка, Михайлини Коцюбинської та багатьох інших.

Є в наших фондах і такий оригінальний сегмент, як добірка картин роботи Володимира Винниченка (їх близько сотні). Цей аспект творчості видатного письменника раніше був мало відомий, але в останні роки широкий загал мав змогу ознайомитися з його малярською спадщиною на численних виставках, які проводилися і в Києві, і на батьківщині митця. Узагалі Інститут досить щедро ділиться своїми унікальними матеріалами, систематично надає музеям Києва для експонування на тематичних виставках документи письменників і культурних діячів минулого.

У 2004 році зібрання відділу рукописних фондів набуло статусу Національного надбання, і це значно посприяло активізації опису нових надходжень, дало змогу реставровувати документи, які цього потребують. Час від часу для замовлення реставраційних робіт відділ отримує меценатські подарунки. Зокрема, нещодавно відомий літературознавець із Австралії, наш давній читач і шанувальник Марко Павлишин пожертвував на цю справу половину премії, одержаної за книжку про Ольгу Кобилянську.

Придбання рукописів чи інших документів – лише одна ланка цікавої й різнопланової роботи архівіста. Наступна – опис фондів. Багато поколінь науковців і лаборантів відділу долучалися до цієї копіткої праці, яка вимагає широкого діапазону знань не лише з літературознавства, а також з археографії, історії, мовознавства. Цей перелік можна продовжувати, адже професійно виконаний опис кожного фонду – важливий крок до освоєння певного масиву невідомих науці матеріалів. Помилка того, хто опрацьовує нові надходження, в атрибуції чи датуванні архівного документа, може суттєво вплинути на хід подальшого трактування окремих фактів історії літератури. Останнім часом над описом фондів продуктивно працюють Альбіна Шацька й Алла Ріпенко; особливо цінний у цій роботі досвід А. Ріпенко, яка має справу переважно з архівами представників української діаспори.

Особливий вид архівної роботи випав на долю Зої Крапивки. Прийшовши до відділу 1957 року, вона опанувала фах реставратора. Через її руки пройшло чимало документів, стан збереження яких був незадовільний, і які вона фактично повернула до життя. Найбільшим її успіхом у цій галузі можна вважати вдалу реставрацію збірок автографів Тараса Шевченка – Малої книжки ("Захалєвної") та Більшої книжки, здійснену 1964 року. Багато років З. Крапивка була незмінним хранителем перлини нашої колекції – особистої бібліотеки Івана Франка. Вона уклала сучасні тематичні й топографічні каталоги цієї книгозбірні, якими користуються дослідники й на основі яких нині колектив відділу готує перший в Україні науковий опис

письменницької бібліотеки. Уже вийшло два томи цього видання (усього має бути чотири).

Окрема важлива частина роботи науковців нашого відділу – підготовка публікацій. Співробітники архіву працюють над обробкою та введенням у науковий ужиток архівних матеріалів, готують видання першоджерел та наукові праці на їх базі.

Ще наприкінці 1970-х рр. в Інституті сформувалася потужна група дослідників, які, активно працюючи над упорядкуванням та коментуванням цілої низки видань класичної літератури, водночас розробляли основні засади науки про вивчення й видання текстів – текстології; зрештою, і організаційно вони згуртувалися в нашому відділі. Насамперед, це Микола Сиваченко, чий внесок у розвиток української текстологічної науки найбільш вагомий. Він був генератором наукових ідей у колективі, він же талановито втілював багато із цих ідей у своїх працях. Також активно працювали Олена Білявська, Клавдія Секарева, Ангеліна Полотай, Надія Вишневська, Микола Гончарук, Федір Погребенник. Головним професійним випробуванням і великою школою для цієї групи стало видання п'ятдесятитомника творів Івана Франка (1976 – 1986).

Крім низки основоположних для текстології монографій і статей М. Сиваченка, було видано праці В. Бородіна, Н. Вишневської. Далі в текстологічні дослідження й архівну роботу поступово включалися їхні наступники: Тетяна Третьаченко, Сергій Гальченко, Мирослава Гнатюк, Галина Бурлака, Віктор Дудко, Лариса Чернищенко, Наталія Лисенко, Тетяна Маслянчук, Олесь Федорук, Валентина Єрмак, Богдан Цимбал. Пошуками і знахідками нових аспектів і оригінальних трактувань текстологічного аналізу позначені монографії Михайлини Коцюбинської “Зафіксоване й нетлінне. Роздуми про епістолярну творчість” (2001), Лариси Мірошниченко “Над рукописами Лесі Українки. Нариси з психології творчості та текстології” (2001; ця робота удостоєна премії ім. Сергія Єфремова), Дмитра Стуса “Василь Стус. Життя як творчість” (2005, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка 2007 р.), Тетяни Маслянчук “Проза Володимира Винниченка: проблеми текстології” (2008), Надії Баштової “Григорій Костюк: літературознавець, критик, публіцист” (2008), Валентини Єрмак “Текстологічні проблеми поезії у прозі Василя Стефаника” (2016).

Через об'єктивні труднощі в 1990-х рр. процес підготовки науково-критичних та академічних видань української літературної класики трохи вповільнився. Та все ж колектив відділу може похвалитися виконанням у 1994 – 1999 рр. проектом першого багатотомного видання творів Василя Стуса (вийшли друком 6 томів у 9 книгах). Цьому виданню передувала велика робота зі збирання та впорядкування архіву поета, проект очолювала Михайлина Коцюбинська.

У цей же час дослідницька й видавнича діяльність відділу дістала потужну підтримку завдяки співпраці з Українським історичним товариством та Українською вільною академією наук у США. До кола зацікавлень наших науковців увійшли архівні матеріали, які раніше вважалися другорядними, допоміжними – листування й мемуари діячів ХІХ – поч. ХХ століть. Помітним явищем у літературному та історичному джерелознавстві стало видання перших томів серії “Епістолярні джерела грушевськознавства”, започаткованої 1997 р., у яких упорядниками та коментаторами були, зокрема, Г. Бурлака й Н. Лисенко (на цей час видано шість томів серії). 2000 р. вийшов друком том “Із літературної спадщини Михайла Грушевського” (видання спільне з УВАН у США), упорядкований Г. Бурлакою та А. Шацькою. Своєрідною енциклопедією галицьких культурних та політичних реалій можна назвати розпочате у відділі багатотомне видання “Споминів з мого життя” Олександра Барвінського. Перший том, упорядкований А. Шацькою та О. Федорук, вийшов друком 2004 р.; робота упорядників удостоїлася премії ім. Григорія Костюка; другий том, упорядкований А. Шацькою, видано 2009 р. За участю наших текстологів видаються твори Лесі Українки, О. Олесь, В. Винниченка, Г. Костюка, О. Гончара та ін. Едиційна практика дає змогу науковцям відділу ширше проводити дослідницьку роботу, результату якої – чимало статей у науковій періодиці.

2004 року науковці відділу започаткували нове періодичне видання “Спадщина: Літературне джерелознавство. Текстологія” – єдиний в Україні щорічник із цього

фаху. Уже побачило світ десять томів, готується до друку наступний. Кожна книжка має три основних розділи: статті, публікації, анотації фондів, опрацьованих за останній час. До утвердження високого фахового рівня цього видання свого часу багато зусиль доклав відомий джерелознавець Віктор Дудко.

Успішно розгортається інноваційний проект зі створення страхового фонду наших архівних матеріалів способом виготовлення цифрових копій, основний виконавець якого головний інженер С. Гавришкевич. Уже скопійовано фонди Г. Сковороди, Т. Шевченка, Лесі Українки, Олени Пчілки, І. Франка, сотні документів інших фондів. Колектив сповнений цікавих наукових планів і бажання творчого зросту.

Галина Бурлака

